

Geruchten

nieuws informatie cultuur wetenschap
theologie

Nr. 28 - najaar 2008 | Ouderwets modern!

Inhoud

- Redactioneel | *Ad Boogaard en Dick Vos*
5 Modern verstaan | *Rick Benjamins*
7 Ook daar was God | *Gerrit de Fijter*
9 In gesprek met Erik Borgman | *Iemke Epema*
12 Gedachtegoed: Adam's Apples - God in de film |
Theo Witkamp
13 Laten vieren: God in de kerk | *Ad Boogaard*
15 'Na een gezonde geloofscrisis' | *Jan Offringa*
16 Geruchtdag januari: Verlichting en verwarring
17 Column: De vader viert feest | *Aarnoud van der Deijl*
18 Women in Ministry

Redactioneel

modern' (< Fr.), bn. (-er, -st),

1. tot de nieuwere tijd behorend (tgv. antiek of klassiek):

de moderne talen, m.n. Frans, Duits en Engels; -2. hedendaags, nieuwerwets: *moderne begrippen; het huis, de fabriek is zeer modern ingericht; de moderne dichters*; - (van pers.) geneigd tot of vatbaar voor de nieuwste opvattingen op allerlei gebied: *zij zijn zeer modern; moderne huisvrouwen, ouders*; -3. kritische vrijheid in geloofszaken voorstaande: (zeer) vrijzinnig: *de moderne leer*; de moderne theologie; - (zelfst.) de moderneren; -4. (gesch.) *de moderne devotie*, beweging tot verdieping en verinniging van het geloofsleven uitgaande van Geert Grote en de Broeders des Gemeenen Levens (14de-15de e.); -5. *modern antiquariaat*, zie Antiquariaat.

Op Goed Gerucht gaat sinds deze zomer door het leven als 'een beweging van moderne theologen'. Maar wat is in dit verband 'modern'? Zijn we modern, post-modern of post-post-modern? Volgens Van Dale betekent modern: '(zeer) vrijzinnig'. Goed nieuws voor de Vrijzinnig Hervormden! Maar kun je eigenlijk wel spreken van 'moderne theologen', als hun theologie uit de 19e eeuw stamt? Dan is een stoomtrein ook modern! Rick Benjamins, universitair docent dogmatiek én OGG'er, helpt ons de term 'modern' nader in te vullen en zo onszelf als 'moderne theologen' beter te verstaan. De volgende Geruchtdag (vrijdag 23 januari 2009!) zal ook gewijd zijn aan de moderne theologie.

De laatste Geruchtdag had als thema 'God is overal'. En dat geldt óók voor een studiedag van OGG, meent Gerrit de Fijter, preses van de Generale Synode van de PKN. Hij was die dag aanwezig, en de redactie heeft hem

uitgenodigd een impressie te geven. *Waar wij ook immer dwalen, daar is God*, zong OGG uit volle borst in de kapel. Een geruststellende gedachte. Nog maar nauwelijks bekomen van de 2^e editie van die vreselijke Nationale Bijbelquiz – voor moderne theologen een gruwel - komt dagblad Trouw met *Idols* voor theologen: een Top Tien van Nederlandse theologen die de Grote Drie (lees: Kuitert, Schillebeeckx en Halkes) kunnen opvolgen. We zien het al helemaal voor ons. Met in de jury – naast Henk-Jan Smits en Jerney Kaagman – bisschop Eijk en scriba Arjan Plaisier. Presentatie is in handen van Jacobine Geel: ‘nee, u kunt niet meer bidden, de lijnen zijn gesloten’. Trouw-recensent Jan Greven tipt Erik Borgman voor de finale. Nu was diens theologisch talent ons ook al opgevallen. Vandaar dat wij hem voor de laatste Geruchtdag als inleider hadden gevraagd. Naar aanleiding daarvan ging Iemke Epema met hem in gesprek over zijn theologische ontwikkeling en zijn huidige positie. En ze vroeg hem ook wat hij van ons als OGG vindt.

Onder het motto *God in de film* vertoonde Theo Witkamp tijdens diezelfde studiedag 's middags in een workshop de film *Adam's Apples*. In dit nummer een korte bespreking van deze fraaie film, als *Gedachtegoed*. Onze tip voor een knusse winteravond! Aansluitend op de studiedag had Ad Boogaard een interview met Jeroen Jeroense, predikant te Elst (Gld) en scheidend stuurgroeplid van OGG. Hij vroeg hem voor de rubriek *Laten Vieren* waar volgens hem God te vinden is in de kerk.

Jan Offringa had een gezonde geloofscrisis én een studieverlof, wat resulteerde in het boekje *Na een gezonde geloofscrisis. Over modern geloven* - daar is dat woord weer. Evert-Jan de Wijer kondigt de eerstvolgende studiedag aan met als motto *Verlichting en verwarring*, en Aarnoud van der Deijl reageert in een column op het appèl van de Confessionele Vereniging, het Confessioneel Gereformeerd Beraad, de Gereformeerde Bond, de Vrienden van Kohlbrugge en het Evangelisch Werkverband, getiteld: 'De Vader wacht!' Tenslotte is er een uitnodiging om deel te nemen aan de 2e internationale conferentie voor vrouwelijke vrijzinnige predikanten: *Women in Ministry – Our Lives and Work*.

Overigens, een *modern antiquariaat* is een bedrijf dat zich bezighoudt met handel in restant-oplagen. U weet wel, die ene winkel waar we vroeg of laat allemaal sterk afgeprijsd komen te liggen.

Ad Boogaard
Dick Vos

Modern verstaan

In de afgelopen zomer heeft Op Goed Gerucht zijn profiel opnieuw geformuleerd en gaat nu door het leven als *een beweging van moderne theologen, betrokken bij de Protestantse Kerk in Nederland, die werkzaam zijn of waren als gemeente-predikant, geestelijk verzorger, kerkelijk werker of anderszins.*

‘Met die volzin kunnen we weer twee jaar vooruit’, liet Jan Offringa laconiek weten, en daaruit blijkt wel dat Op Goed Gerucht met ‘moderne theologen’ geen scherp afgebakende groep partijgangers bedoelt. Toch vraagt de term wel om een nadere invulling.

In nieuwsbrief nr. 25 stelde prof.dr. Bert Hoedemaker, dat Op Goed Gerucht het begrip ‘modern’ in zijn Protestants Pamflet slordig gebruikt. Op Goed Gerucht lijkt modern te willen zijn tegenover een pre-moderne theologie, waarin het verstand wordt opgeofferd. Modern staat dan, met de 19^e eeuw, voor een verstandelijke aanpassing aan de inzichten van de moderne wetenschap of, met de jaren zestig, voor een programma van emancipatie, bevrijding en wereldverbetering. Hoedemaker wijst er echter op dat zo’n moderne aanpassing van het geloof aan de verworvenheden van de Verlichting behoort tot een gepasseerde epoche. In de huidige context staat de moderniteit immers stevig onder kritiek en lijkt er een strijd ontbrand tussen een achterlijk gewaande religie en een onzekere Verlichtings-traditie. Aan die actuele situatie gaat het pamflet helemaal voorbij en de verwarrende manier waarop Op Goed Gerucht begrippen als ‘modern’ en ‘pre-modern’ hanteert levert geen heldere kijk op de eigen positie en de eigen tijd.

Deze kritiek nodigt natuurlijk uit om de term ‘modern’ nader in te vullen, zodat duidelijk wordt op welke manier die in onze situatie relevant is.

Laten we zeggen dat moderne theologen het evangelie willen verstaan vanuit de context van het moderne, dat is het huidige, denken. En laten we er dan meteen maar bij zeggen,

dat ze zich daardoor onderscheiden van bijvoorbeeld gereformeerde bondstheologen of evangelicalen, die een theologische positie die gevormd is in orthodox-reformatorische kringen in de 16^e, 17^e en 18^e eeuw in onze situatie willen inbrengen. Natuurlijk hoeven de tegenstellingen hier niet doelbewust te worden aangescherpt, omdat wij met elkaar in een context zitten waarin de boodschap steeds meer een *Fremdkörper* in de cultuur lijkt te worden. Maar binnen onze huidige kerkelijke situatie ligt hier toch een belangrijk verschil, waarin Op Goed Gerucht zich met recht en reden als ‘modern’ kan opstellen.

Wanneer in onze huidige cultuur bijvoorbeeld afwijzend wordt gereageerd op de gedachte van een willende, kunnende, handelende God die onafhankelijk van de wereld objectief bestaat, dan kan Op Goed Gerucht vanuit dit moderne – dat is: actueel aanwezige – besef vertrekken, om te zien of van daaruit niet toch een ontsluiting van schrift en traditie mogelijk is. Naar ik aanneem zal vanuit andere posities eerder een getuigenis klinken tégen dat huidige denken. Daarin zit een belangrijk verschil, dat met het woordje ‘modern’ globaal wordt aangeduid.

Natuurlijk is de moderne theologie in de negentiende eeuw begonnen als een scherp omliggende beweging die het supranaturalisme bestreed, een goddelijk geïnspireerde bijbel afwees, en het wonder ontkende, omdat de theologie zich daarmee onmogelijk maakte voor het toenmalige denken. De negentiende-eeuwse polemiek tegen een achtergebleven christelijk denken om het christendom bij de tijd te houden zullen we nu niet hoeven herhalen. Maar de inzichten van de moderne theologie dragen we nog steeds bij ons: de bijbel is een boek dat je historisch-kritisch kunt bestuderen; de geloofswaarheden kun je dogma-historisch relativiseren; het christendom hoort bij de familie van de religies en staat niet als enig waar geloof tegenover de andere godsdiensten. Wie zo denkt, neemt in de kerk een positie in. En die positie mag je nog steeds modern noemen.

Dominees zullen waarschijnlijk beter weten dan academici, dat op deze punten in de gemeente nog steeds posities bepaald worden.

De polemische lijn van de moderne theologie in de negentiende eeuw werd al vlot verlaten. In de rechts-moderne theologie brak het besef door dat het christendom zich niet aan de Verlichting, de rationaliteit of het wetenschappelijke denken kan uitleveren, omdat de ware humaniteit vraagt om waarden en overtuigingen die zelf niet door de rede gefundeerd of aangedragen worden. Daarmee is een interne kritiek op het Verlichtingsdenken geïncorporeerd en werd de eigenwaardigheid van de godsdienst benadrukt. Een volwassen zedelijk en religieus besef kan een niet-rationele bron van waarden vormen, die de rationaliteit kan sturen of behoeden voor eenzijdigheden. Daarmee is een verhouding tussen religie en rationaliteit geformuleerd die ook nuttig kan zijn wanneer een vermeend achterlijke religie en een ideologisch geladen Verlichtingsdenken tegenover elkaar komen te staan.

De eigenwaarde van de godsdienst is door de dialectische theologie in de twintigste eeuw scherp op de voorgrond gesteld. De dialectische theologen verlegden de aandacht van het menselijke religieuze of zedelijke besef naar God die zichzelf openbaart. Men wilde weer beginnen bij het begin van God, die zich in Christus aan ons bekend geeft. Dat vormde binnen de moderne theologie een belangrijke wending. Het was echter nog steeds een poging om het evangelie te verstaan in de context van het moderne denken. Door deze wending leerde de moderne theologie om pre-moderne opvattingen van openbaring en Schrift, Christus en kerk weer op de voorgrond te zetten, zonder dat ze daarmee terugviel in een ouderwets supranaturalisme en biblicisme of het verstand opofferde.

De moderne theologie mag zich daarna teveel hebben gericht op een programma van bevrijding, emancipatie en wereldverbetering, maar in die versmalling is haar geestelijk kapitaal niet opgegaan. Op dit moment brengt de postmoderne context ons misschien in

verwarring omdat ze de noodzaak en mogelijkheid van fundamentele grondslagen voor het denken in twijfel trekt, maar ook dan is het nog steeds modern om het evangelie te blijven verstaan vanuit de moderne, dat is de huidige, postmoderne context.

De moderne theologie is zelf door verschillende contexten heengegaan en biedt daarmee voor ons ook verschillende aanknopingspunten om in onze eigen tijd op het evangelie te reflecteren. Natuurlijk moet je dan open kijken naar de huidige tijd, die zich in geen enkele tijd gemakkelijk heeft laten interpreteren. Natuurlijk moet je dan onbevangen onderzoeken welke kracht schuilt in kerkelijke richtingen die zich niet als modern afficheren. En natuurlijk moet je dan formuleren wat het evangelie ons in onze tijd te zeggen heeft. Maar dat moet dan, wat ons betreft, wel modern gebeuren: de bijbel is een boek dat je historisch-kritisch kunt bestuderen, de geloofswaarheden kun je dogma-historisch relativeren, en het christendom hoort bij de familie van de religies en staat niet als enig waar geloof tegenover de andere godsdiensten.

Zo'n brede opvatting van 'modern' lijkt mij niet bezwaarlijk. Juist in die positie kun je ook voorbij komen aan de oneigenlijke tegenstellingen tussen religie en Verlichting. Op Goed Gerucht hoeft zich daarom volgens mij niet te schamen dat ze als beweging van moderne theologen door het leven wil. Ze zou wel kunnen overwegen om de stijlfiguur van het pamflet te verruilen voor het essay. Het pamflet klinkt als een *soundbyte* uit de partijlijn en die vorm van moderniteit doet inderdaad achterhaald aan.

Rick Benjamins

Rick (H.S.) Benjamins is universitair docent dogmatiek aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Leiden. Onlangs verscheen van zijn hand: *Een en ander. De traditie van de moderne theologie*, Kampen 2008 – zie: www.kok.nl

Ook dáár was God!

Impressie van een Goede-gerucht-dag

Het klonk wel heel apart aan het begin van de kapeldienst waarmee de jaarlijkse studiedag van Op Goed Gerucht (OGG) op Hydepark geopend werd:

*'Op bergen en in dalen
en overal is God!
Waar wij ook immer dwalen
of toeven, daar is God!
Waar mijn gedachten
zweven,
of stijgen, daar is God!
Omlaag en hoog verheven,
ja, overal is God'.*

Het klonk vooral apart omdat ik om me heen zag hoe velen van de geruchtdag-gangers dat lied uit hun hoofd – en met kennelijke passie – konden zingen. Zelf ben ik meer met de psalmen groot gebracht dan met de gezangen uit de bundel van 1938. Maar deze eerste strofe kon ik ook zo meezingen. Het bleef overigens niet bij de gezangen uit de bundel van 1938 en de daarbij behorende theologie tijdens die opening en het vervolg van de dag. Maar theologie was er wel: theologie op niveau. Dat deed me

goed. Want als het ergens om moet gaan binnen de Protestantse Kerk dan is het: samen theologiseren en ook flink opponeren. Daar komen we theologisch verder mee. Een groot aantal predikanten, theologen, werkers in allerlei zorginstellingen was naar deze dag gekomen. Hydepark was meer dan vol.

De beweging OGG zegt zich te keren 'tegen het creëren van schijntegenstelling, als zou de kerk beschikken over het Woord en zou het haar taak zijn dit Woord (open orthodox of anderszins) op te leggen aan de hedendaagse cultuur – waarbij deze cultuur steevast in negatieve termen weggezet wordt'. Ongeveer een jaar geleden werd in het zogenoemde Protestants pamflet de vraag gesteld 'in hoeverre het landelijk niveau van de kerk geestelijk leiding geeft aan gelovigen en gemeenten'. Die vraag stellen is haar ook beantwoorden...Ik hoorde in die vraag het verlangen naar een indringend gesprek over de identiteit van onze kerk nu we bijna vijf jaar

na de vereniging van onze kerken leven.

Ik ben het graag eens met zo'n vraag naar een kerkbreed gesprek over de identiteit van onze kerk. We hebben meer dan 40 jaar gediscussieerd over de manier waarop we kerk willen zijn. Daar is onze kerkorde de weerslag van. Maar daar is het niet mee gedaan. Binnen onze kerk zijn er - zoals het pamflet het noemt - 'orthodoxe, evangelicale en moderne gelovigen in vele variaties' die dwars door elkaar heen leven.

Het was de tweede keer tijdens mijn presidiaat dat ik zo'n dag van OGG meemaakte. Ik ben erg graag bij mensen die zeggen te staan 'voor een beweeglijk en energiek christendom'. Vooral als er theologisch wat te beleven valt. Daar staat de naam van prof.dr. Erik Borgman borg voor. Deze rooms-katholieke theoloog vindt momenteel breed gehoor in kerkelijk Nederland. Voor veel vrijzinnigen blijkt hij te orthodox te zijn en veel orthodoxen horen allerlei als vrijzinnigheid

bij hem. Zelf zegt Borgman te willen staan voor een belij-dend theologisch spreken zonder confessioneel te zijn. Als hoogleraar is hij verbonden aan de faculteit geesteswetenschappen van de Universiteit van Tilburg. Gezang 143 uit de bundel 1938 kwam niet zo-maar uit de lucht vallen: zijn thema was 'God is overal, maar niet alles is zomaar God'.

Na zijn lezing heb ik hem nog even kort gesproken en gezegd dat ik in hem veel gehoord heb wat ik ook tegen- kom bij veel orthodoxen en met name in de Oud-Gerefor- meerde Gemeenten in ons land. Daar figureert artikel 2 van de Nederlandse Geloofs- belijdenis nog waarin aange- geven wordt dat God 'gekend wordt door de schepping, onderhouding en regering van de hele wereld': overal is God. Borgman zei het zo: 'God is niet alleen zichtbaar in de ver- kondiging van de christelijke kerk, maar in de hele wereld'. Vervolgens stapt Borgman zo ongeveer door naar artikel 3 van de Ned. Geloofsbelijdenis en zegt: 'De Bijbel deelt de openbaring van God mee en wordt daarmee openbaring'.

Ik heb geboeid geluisterd naar deze grote theoloog. Ook vanwege zijn accent op de wezenlijke waarden van kerk-

zijn. 'De kerk blijft een plaats waar Gods aanwezigheid gezien wordt. Het blijft een plek waar het leven vorm krijgt in antwoord op die aan- wezigheid'. Borgman bena- drukt dan dat het niet dé plek – alleen – is. O wee, die kerk die meent Gods aanwezigheid in de vingers te hebben. Waar dat gebeurt daar wordt Gods werk in dit bestaan tot mensen- werk gemaakt. Dan vervallen we aan de religie: inderdaad niet alles is zomaar God. Ik vond dat een opmerkelijke uitspraak omdat Borgman elders (zie zijn *Metamorfosen*) stelt dat de kerk niet de zaaier van het Woord is maar een soort verzamelaar van 'sporen van God'. Elders stelde Borgman reeds dat 'Religie door velen in de Nederlandse samenleving teveel gezien wordt als een eigen, geïso- leerd terrein. Religie – zo zegt hij – is daarentegen een visie op het geheel van de werke- lijkheid. Religie zegt ons bijvoorbeeld dat wij deel zijn van een gemeenschap en daarin en daarna pas van ons- zelf worden'. Maar de kerk mag temidden van alle religie die er is claimen dat zij 'op een specifieke manier God in de wereld waarneemt'. Daarin mag de kerk ook haar eigen- heid zoeken.

Ik ben met Borgman van mening dat het 'zoeken van

de eigenheid' door de kerk van wezenlijk belang is temid- den van het veld van de religie. Voor mij ligt die 'eigenheid' primair in de Bijbel zelf. Dat 'goede gerucht' mag gehoord worden. Want we hebben heel wat te melden wat rele- vant is voor vandaag. Temid- den van de cultuur zullen we solidair moeten zijn met het geheel van het volk. Maar dan zó dat we – indien nodig – een tegendraadse beweging zijn in onze cultuur op dezelfde wijze als ik dat van de apostel Paulus lees. Tegendraads, juist omdat ik deel ben van de gemeen- schap waarin ik mijn leven mag leven.

Een eigentijdse geloofsbe- zinning tussen verschillende bewegingen in de kerk(en) zal een bijdrage kunnen leveren aan geloofsverdieping waarbij – inderdaad – duidelijk wordt dat 'God de oorsprong, de grond en doel van alles is', aldus Borgman.

Gerrit de Fijter

preses Generale Synode van de Protestantse Kerk

FOTO: ERIK KOTTIER

Erik Borgman

In gesprek met Erik Borgman

Tijdens de laatste geruchtdag op 5 september werd de themalezing 'God is overall' verzorgd door Erik Borgman, een van Nederlands top-theologen volgens Jan Greven. Iemke Epema interviewde Borgman over zijn achtergrond, zijn visie en zijn indruk van *Op Goed Gerucht*.

Waar hield je je tien/vijftien jaar geleden mee bezig, zowel theologisch als praktisch? Wat doe je nu?

Nu ruim twintig jaar geleden, in 1987, werd mij als dertigjarige, nog niet gepromoveerde theoloog een *nihil obstat* geweigerd en kon ik niet benoemd worden aan de theologische faculteit in Nijmegen. In hetzelfde jaar trouwde ik. Vervolgens promoveerde ik op een proefschrift over de betekenis voor de Westerse theologie van de verschillende vormen van bevrijdingstheologie, *Sporen van de bevrijdende God*.

In 1998 redigeerde ik een bundeltje naar aanleiding van een essay van Anton van Harskamp over de 'religieuze ruis in Nederland', het begin van onze fascinatie voor de nieuwe religiositeit. Bij de presentatie van dit boekje in het Amsterdamse theologen-

café werd veel onbegrip geventileerd: waarom zoveel aandacht voor het kitschige New Age, terwijl onze eigen Bijbel toch zo inspirerend was. Het gaf mij de overtuiging dat we iets belangrijks te pakken hadden. Negen jaar geleden deed ik professie als lekendominicaan. Vijf jaar geleden, in 2003, publiceerden Anton van Harskamp en ik een boekje waarvan de kern bestond uit een essay van ons beiden over de uitdaging die de nieuwe religiositeit voor theologie en kerk betekende. Tot 1988 werkte ik als promovendus aan de Nijmeegse universiteit en van 1990 tot 2004 deed ik in dienst van de Nederlandse dominicanen onderzoek naar de betekenis van de theologie van Schillebeeckx. Van 2000 tot november 2007 werkte ik voor het interdisciplinaire Nijmeegse Heyendaal Instituut voor theologie, wetenschappen en cultuur. Nu ben ik hoogleraar systematische theologie – officieel heet mijn leerstoel: theologie van de religie, in het bijzonder het christendom – aan de Universiteit van Tilburg. Ik houd mij vooral bezig met de kwesties op het grensgebied van religie en christendom enerzijds en de hedendaagse cultuur anderzijds.

Kun je van jezelf zeggen dat je een bepaalde ontwikkeling hebt doorgemaakt? Wat heb je in je theologisch bezig zijn losgelaten en wat heb je (opnieuw) ontdekt? Is er een bepaalde constante die gebleven is?

Ik heb zeker een ontwikkeling doorgemaakt, maar ik heb nog niet iets radicaal moeten afzweren. Toen ik studeerde en mijn dissertatie schreef, was er veel scepsis over mijn sterke theologische interpretatie van de bevrijdingstheologie. Men vond mij geregeld te aarzelend ten opzichte van bepaalde aspecten van de linkse politiek en ik heb nooit veel opgehad met het reëel bestaande socialisme. Ik schaam mij voor dit alles niet. Ik ben altijd terughoudend geweest inzake de rechtvaardiging van geweld en tegenover abortus en euthanasie. Ik heb steeds een fascinatie gehad voor de meer weerbarstige aspecten van de christelijke traditie. Als iedereen roept dat we niet meer kunnen zeggen dat Jezus de enige Ware is, wil ik graag weten wat er in deze belijdenis schuilt.

Het dichtst bij een omkeer komt dat ik in 1994 schreef dat ik er weinig heil in zag om met Schleiermacher de religie te verdedigen en dat ik in 2006 met *Metamorfosen* een boek publiceerde dat het belang verdedigt van niet alleen de christelijke traditie in het huidige tijdsgewricht, maar ook van religie en een religieuze houding.

Wat is de kern van de lezing die je op 5 september hebt gehouden? Waar moet je God volgens jou zoeken en waar niet?

De voor mij centrale stelling is dat de uitspraak dat God overal is en heel de wereld van God, een manier is om de incarnatie te belijden. Sinds 'het Woord is vlees geworden', zoals de christelijke traditie sinds Johannes zegt, is er geen contact mogelijk met dit Woord buiten het 'vlees' – de weerbarstige, gebroken en zondige wereld – om. Temidden en in dit 'vlees' tekenen te zien van Gods aanwezigheid, van heil en opstanding en leven in overvloed, die ter sprake te brengen en te verkondigen, om zo God ter sprake te brengen als *Deus salutaris*: dat is de taak van de kerk.

Je eindigde je lezing met wat de kerk in deze tijd volgens jou te doen staat. Wat is volgens jou een heilloze manier van spreken over God? Hoe zou de kerk in deze tijd op een goede manier over God kunnen spreken?

Heilloos is wat mij betreft een manier van spreken over God die de leegte vergroot en de wanhoop versterkt. Het SCP heeft geconstateerd dat in onze tijd mensen in Nederland massaal tevreden zijn over hun leven, maar bang voor wat de toekomst zal

brengen. Het is dan de taak van de kerk te laten zien dat de God die ons toekomst geeft zich altijd openbaart met 'vrees niet', 'wees niet bang'. De God die ons draagt als wij onszelf niet langer overeind weten te houden, is naar bijbelse overtuiging de God van heil en bevrijding.

Welke indruk heb je gekregen van Op Goed Gerucht? Wat zie je als katholiek theoloog voor kansen voor een beweging als de onze en wat zie je als mogelijke gevaren? Denk je dat er mogelijkheden zijn om krachten te bundelen met bewegingen binnen de RK-Kerk?

Ik voel veel verwantschap met OGG. Veel leden zijn generatiegenoten. Ik herken veel in de manier van in de kerk en in het leven staan, met een combinatie van scepsis en idealisme. Er is veel gezelligheid en weinig verbeterheid: houden zo! OGG kan zich natuurlijk uitspreken als het nodig is, maar moet ervoor waken een actie- en reactiegroep te worden. De hedendaagse kerken hebben vooral belang bij onbevungen nadenken en vrijmoedige discussie, niet bij verbeten gelijkhebbigheid. Het is niet eenvoudig me een katholieke zusterorganisatie van OGG voor te stellen. Misschien zijn er mogelijkheden onder instellingspastores, maar katholieken hebben minder de neiging zich op inhoudelijke gronden te organiseren.

Heb je zelf een idee waarom jouw theologie op dit moment in breed kerkelijk Nederland zoveel weerklank vindt?

Ik ben erg – om het maar eens ouderwets te zeggen – dankbaar voor de weerklank die ik vind. Een gevoel van genoegdoening ontbreekt daarbij niet helemaal, als ik eerlijk ben. Het was niet altijd makkelijk, maar ik ben er nog steeds. Dat 'vrijzinnig' en 'orthodox' een beetje moeite hebben om mij te plaatsen, omdat ik in menig opzicht rechtzinniger ben dan volgens mijn reputatie, vind ik ook mooi. In 1988 schreef ik in een artikel uit te zijn op een theologie die belijdend was, maar niet confessioneel. Wij leven van een hoop die alleen in God een fundament heeft en in de paradox van het kruis als weg ten leven zijn normatieve gestalte heeft. Maar juist daarom leven we niet van een leer, maar van de tekenen van hoop die wij in de wereld vinden, en van de hoop waarvan zij tekenen zijn. Lang niet iedereen is het hiermee eens, maar het wordt herkend als belangwekkend. Ik laat aan vrijzinnigen zien hoe je religieuzer en vromer kunt worden zonder je vrijheid van denken en je creativiteit op te geven. Ik laat aan orthodoxen zien dat de wending naar de wereld niet gepaard hoeft te gaan met een afscheid van het geloof of een afkeer van de traditie. En verder geldt met aandacht bij uitstek het woord dat wie heeft gegeven wordt.

Iemke Epema

Een verslag van de geruchtdag op 5 september van de hand van Hester Smits is na te lezen in *Woord & Dienst* 57/17, 10 oktober 2008, en op de website: www.opgoedgerucht.nl > geruchtdagen.

GEDACHTEGOED

Tijdens de laatste geruchtdag verzorgde Theo Witkamp een workshop over de aanwezigheid van God in de film. Er was toen weinig tijd voor nadere reflectie op de intrigerende verwickelingen in de getoonde scènes. Hieronder een paar opmerkingen over *Adam's Apples* - een aanrader die te denken geeft.

Adam's Apples – God in de film

In 2007 schreef Ronald Ockhuysen een informatief artikeltje over het beeld van God in films. Hij beschrijft hoe God steeds menselijker en gemoedelijker wordt getoond.¹

In zijn bespreking noemde hij echter niet de Deense speelfilm *Adam's Apples* uit 2005.² Dat valt te begrijpen, want God wordt in deze film niet afgebeeld zoals in de films die Ockhuysen bespreekt. Toch speelt God, én het beeld dat de hoofdpersonen van Hem hebben, een doorslaggevende rol in *Adam's Apples*. God

wordt hier echter niet menselijker of gemoedelijker neergezet, eerder ondoorgroenderlijker en dwars op de wereld staand. Eerder Barthiaans dan liberaal – maar dat laatste misschien ook.

Als neonazi Adam (Ulrich Thomsen) uit de gevangenis komt, moet hij nog een alternatieve straf verrichten in een afgelegen parochie waar Ivan (Mads Mikkelsen) predikant is. Adam heeft daar helemaal geen zin in. Zijn lichaams-taal spreekt boekdelen. Tussen Adam en Ivan ontspint zich een strijd, waarbij Adam vecht en

Ivan daar een geheel eigen draai aan geeft. Ivan beleeft zijn leven als een beproeving van satan. Hij vecht daarom niet met Adam, maar met de duivel. Zijn strategie bestaat uit een aparte omgang met de realiteit. Enerzijds is hij grenzeloos optimistisch, anderzijds wezenloos onkritisch. Hij ziet het goede en negeert het kwade. Adam probeert daar op alle mogelijke manieren doorheen te breken. Dat is bijna onmogelijk, maar uiteindelijk lukt dat – of wellicht toch ook niet. Dit blijft prettig onduidelijk. Het boek Job speelt in de hele film een belangrijke rol en een storm vormt ook hier een keerpunt.

Het spel in de film is uitstekend, de kleuren prachtig, de dialogen geweldig, de camera-voering uit de kunst. Thomas Jensen, die het scenario schreef en de film regisseerde, kent een absurde, zwarte en sardonische vorm van humor. Alles in *Adam's Apples* is uitvergroot en irreëel. Als je wilt weten hoe pastoraat ook kan gaan, heb je hier aardig vergelijkingsmateriaal. Als er stevig gemept wordt is het net een cartoon. Het portret van Hitler ('die knappe man') wil maar niet aan de muur blijven hangen. De diverse karakters zijn maf of labiel. Maar het opmerkelijke is dat de film tegelijk

diepmenselijk is. Dat komt omdat we stuiten op thema's die ons allen aangaan, zoals schuld en tragiek, en hij ook vragen opwerpt over de aanwezigheid van God in een beschadigd leven. Bij tijden weet hij zelfs te ontroeren. Als je doordenkt vraag je jezelf naderhand af of Ivan nu een nar is, of een Christus, of misschien allebei tegelijk. En of Adam nu goed of slecht is, en of zijn 'bekering' nu een ontkenning of erkenning van de realiteit is. Staat geloof een heldere blik op de realiteit in de weg? Kiest God vóór of tegen de mens? Is wat wij zien wel echt? Of houdt God ons voor het lapje? Of doet juist de satan dat? Of is het misschien de regisseur? Kortom, een boeiende en komische film, die tevens verwarring zaait en niet eenduidig is. Daarom kun je er lang over doorpraten.

Theo Witkamp

Senior-docent Seminarium Protestantse
Theologische Universiteit

1 Zie www.cinema.nl en zoek de film.

2 *Adam's Apples* (Denemarken, 2005), 94 minuten, regie Thomas Jensen. Op DVD uitgebracht door Imagine, Filmfreak Distributie Amsterdam.

Laten Vieren

Jeroen Jeroense, predikant te Elst (Gld), heeft na acht jaar afscheid genomen van de stuurgroep van Op Goed Gerucht. Naar aanleiding van de laatste studiedag vroeg Ad Boogaard waar volgens hem God te vinden is in de kerk.

God is vooral in de wereld, volgens Erik Borgman. Dat roept de vraag op: als God vooral in de wereld moet worden gezocht, hoe breng je God-in-de-wereld dan in de kerk op zondagmorgen?

Allereerst, ik hoef de wereld niet binnen te brengen. Die zit al in de kerk. De mensen die op zondagmorgen voor me zitten, komen uit die wereld en leven daar ook in. Dat geldt ook voor mijzelf: ik leef ook in die wereld, en ik ben niet zo schizofreen dat ik op zondagmorgen een ander mens ben of anders doe of denk dan door de week.

Maar ik begrijp wat je bedoelt: hoe zorg je ervoor dat de wereld en alles wat daarin gebeurt op de een of andere manier aanwezig is in een

viering? Hoe zorg ik ervoor dat we op zondag niet 'wereldvreemd' worden?

Ja, ik begreep dat jij vaak met multimedia werkt in de kerkdienst. Doe je dat om de wereld in de kerk present te stellen?

Ja, maar niet op zondagmorgen. Multimediale vieringen doen we meestal op het priesterkoor, en dat kan niet als de kerk vol zit. Daarom doen we dit soort vieringen op zondagavond.

Via een beamer laten we dan beelden zien, uit de krant of van tv. Of we plukken iets van internet. Vaak rond een bepaald thema. Die beelden projecteren we dan op de muur - het voordeel van witgekalkte muren! Soms zijn dat schokkende beelden, die ons iets laten zien van de rauwe werkelijkheid van de wereld waarin we leven. Om dezelfde reden gebruiken we popmuziek.

Zijn er andere manieren waarop je in de kerk zichtbaar maakt dat God 'overal' is en vooral in de wereld gezocht moet worden?

Allereerst: door kunst in de kerk. Er is een kunstcommissie die per jaar vier exposities organiseert, met werk van kunstenaars die niet noodzakelijk kerkelijk zijn. Dat zet de deur naar de wereld al aardig open. Zo komt er in de adventstijd een expositie van iemand die werkzaam is in de psychiatrie. Heftig werk. Verder bereiden verschillende werkgroepen, zoals de ZWO-groep en de werkgroep Spiritualiteit & Management, om beurten een viering mee voor, en brengen zo de wereld binnen.

Maar niet alleen in de zondagse viering, ook op andere momenten in en rond de kerk breng ik de wereld binnen – of nodig ik anderen uit dat te doen. Zo hebben we op dit moment een serie lezingen over macht. Ik heb zelf de aftrap gegeven met een lezing over het thema macht en religie, de volgende keer komt de wethouder vertellen over macht en politiek. En in het verleden hebben we bijvoorbeeld eens een avond gehad

over mantelzorg. Ik vind het belangrijk om als kerk een platform te bieden waar onderwerpen die spelen in de samenleving op de agenda kunnen worden gezet en kunnen worden besproken.

Zie je een ontwikkeling van je eerste 'theatrale viering' in Gorssel naar de multimediale viering van nu?

In Gorssel ging het mij er om de wereld in de kerk te brengen en de mensen in de kerk wakker te schudden. Ik zie het nu veel meer als een dialoog. Ik ben me ook bewuster geworden van onze eigen positie als kerk in de wereld. Dat is belangrijk. Als je in dialoog wilt met de wereld, dan zul je moeten weten waar je staat en dan moet je positie kiezen, misschien wel duidelijker dan je standpunt in werkelijkheid is. Daarom vind ik onze bundel *Uitgesproken protestant* ook zo belangrijk. Kijk, ik ben oecumenisch, maar ik ben ook protestant. Zoals ik een Nederlander ben, maar mij overal en altijd positioneer als een Zeeuw. Ik hecht eraan te vertellen waar ik vandaan kom. Als je geen positie kiest, kun je ook niet in gesprek. En als je het in alles bij voorbaat al met je gesprekspartner eens bent, ontstaat er geen gesprek.

Bij mezelf merk ik dat ik steeds meer op zoek ga naar schoonheid en spiritualiteit. Ik haal nog steeds de wereld binnen, maar het hoeft voor mij niet meer de rauwheid van de straat te zijn, zoals ik dat in mijn boek *De Speelse Kerk* bepleitte. Ik maak nu andere keuzes als het gaat om wat ik anderen van de wereld wil

laten zien. Het mag nog steeds rauw zijn, maar in de kunst is het toch eerder een verstilde rauwheid.

Op welk moment in de viering is God voor jou het meest aanwezig of juist afwezig?

Dat vind ik lastig te zeggen. Als ik zelf voorga, ben ik zo bezig met mijn werk, met wat ik op dat moment doe en nog moet doen, dat ik de viering niet meemaak zoals een gemeentelid. Het nadeel van predikant zijn. Als mijn vrouw Karin en ik 'vrij' zijn, gaan we meestal naar de Stevenskerk in Nijmegen. Dan voel ik het meer. Dat zit voor mij ook in het gebouw: een mooi oud gebouw spreekt meer tot de verbeelding dan zo'n gereformeerde graanschuur of gymzaal uit de jaren '70. Het feit dat mensen al generaties lang op deze plek hebben gevierd, gezongen en gebeden, dat werkt voor mij. Ook muziek is heel belangrijk. Muziek verklankt iets van het geheim, dat niet in woorden is te vatten. Maar vooral het feit dat zo heel verschillende mensen daar samenkomen, oud en jong, arm en rijk, geleerd en ongeletterd, allemaal met hun eigen levens en verhalen, daarin voel ik vooral de aanwezigheid van God.

Ad Boogaard

Na een gezonde geloofscrisis

Dit jaar kon ik na Pasen drie maanden studieverlof opnemen. Voor het eerst in 22 jaar predikantschap deed ik dit volledig en ongedeeld, dus niet uitgesmeerd over meerdere jaren. Wel was er in de zomer een werk- en vakantieonderbreking, maar hierdoor raakte het studieritme niet echt verstoord. Ik heb dan ook veel kunnen doen en met volle teugen van deze periode genoten.

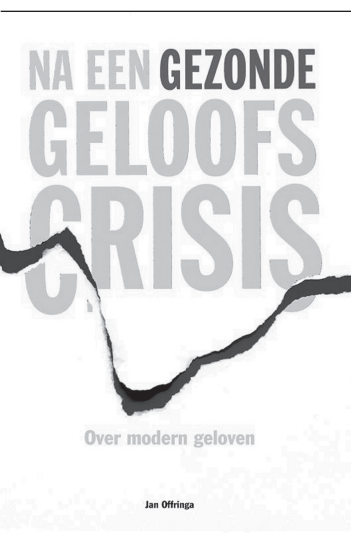
Niet alleen zijn een aantal dikke pillen verorberd, zoals de prachtige studies van Gerd Theissen en Anton Houtepen. Op Hydepark volgde ik een geweldig seminar over de oudtestamentische theologie van Brueggemann, 's avonds lag er de eindredactie van *Uitgesproken protestant*, en op vakantie kon ik me laven aan boeken als die van Arthur Japin en Paul Scheffer.

Toch was mijn eigenlijke doel een klein boek te schrijven op basis van materiaal dat ik in de loop der jaren maakte of verzamelde, geactualiseerd door deze laatste studieronde. Daarin zou het moeten gaan over twijfel en modern geloof. Hoe komt het dat gelovigen meer en meer vertwijfeld raken en kerkelijk afhaken? Wat is er aan de hand is met de geloofwaardigheid van het christendom? Dat ben ik in kaart gaan brengen, en toen dit op papier stond waren er drie hoofdstukken af. Daarin is een heuse 'twijfel top twaalf' terug te vinden, toepasbaar op jezelf en op wankelmoedige gemeenteleden. Om daar niet in te blijven steken, ben ik vervolgens een moderne manier van geloven gaan beschrijven die deze twijfel min of meer integreert en te boven komt. Een hoofdstuk over God vanuit *panentheïstisch* perspectief, en een hoofdstuk over Jezus op basis van de *Third Quest*. Iets over de wordingsgeschiedenis van de Bijbel, iets over Paulus vanuit binnen- en buitenlandse studies, en ten slotte iets over Pasen – kruisiging en opstanding. Steeds in een taal die voor de geïnteresseerde leek te volgen is. Die krijgt in kort bestek een aardig overzicht van wat er gaande is in de moderne theologie.

Drie dingen staan me voor ogen met dit boek. Om te beginnen weerleg ik graag dat twijfel het begin van het einde is. Helaas kom je deze gedachte nogal eens tegen. Volgens mij is dat een misvatting, maar geldt dit wel voor twijfel die onbespreekbaar blijft. Die heeft een sterk ondermijnende werking. Een tweede streven is om enig houvast te geven aan gelovigen die door de twijfel heengaan. Vaak weten ze beter wat ze *niet meer* dan wat ze *nog wel* geloven. Oude beelden zijn afgebroken zonder dat zich nieuwe aandienen. Als dat te lang duurt, raken ze het spoor bijster. Ten slotte hoop ik dat dit boek bijdraagt aan de correctie van een eenzijdig beeld van kerk en geloof, zoals dat overheerst in de media en oprukt in de samenleving. Daar wordt geloven vaak neergezet als een achterhaalde zaak, met conservatisme en fanatisme als belangrijkste kenmerken. Helaas is er weinig oog voor de moderne spiritualiteit die in brede lagen van de kerk aanwezig is. Veel christenen zijn toch echt ruimdenkende en verdraagzame gelovigen.

Jan Offringa

voorzitter stuurgroep Op Goed Gerucht

Na een gezonde geloofscrisis. Over modern geloven verschijnt bij uitgeverij Skandalon Vught, 96 blz., prijs € 11, ISBN 978-90-76554-71-5 www.skandalon.nl

Studiedag Op Goed Gerucht, vrijdag 23 januari 2009 op Hydepark

Verlichting en verwarring

Spelen met de moderne theologie

De kogel is definitief door de kerk. Koos Op Goed Gerucht in het verleden nog wel eens voor halfslachtige formuleringen als 'theologen uit het midden van de kerk', na een inspirerend dagje op de hei waren wij er helemaal uit: wij zijn moderne theologen. Waren wij ooit tot op het bot gesecculariseerd, vandaag weten wij ons met huid en haar verbonden aan de moderniteit. Achter de Verlichting willen wij niet terug en met argwaan bezien wij bewegingen die dat wel zouden willen. De beweging tot mondigheid, autonomie en emancipatie heeft ons gemaakt tot wie wij nu zijn en dat is met name voor vrouwen en homo's onder ons goed nieuws. U begrijpt welk een opluchting deze ontdekking voor ons was. Tegen iedereen die het maar horen wilde, vertelden wij trots dat wij moderne theologen waren. Dat klonk een stuk leuker dan dat muffige midden.

Natuurlijk realiseren wij ons goed dat we er met deze vrolijke adhesiebetuiging aan de moderniteit niet zijn. Momenteel is er een forse moderniteitskritiek. De moderniteit wordt aan alle kanten bestreden, niet in de laatste plaats door de trotse revival van het religieuze denken in het Westen. Daarbij valt niet alleen aan de emancipatie (!) van de Islam te denken maar ook aan de grimlachende herkenning die deze emancipatie oproept bij christelijke partijen in kerk en samenleving. Tot ergernis van de oude Kuitert wordt zelfs door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid voluit aandacht gevraagd voor de

religieuze oriëntatie van mensen en hebben termen als zelfontplooiing en individualisme momenteel slechte papieren. Want het is wat met de samenleving! Waar blijven de waarden en normen als men zich niet richt op een heilig boek, al staan daar nu juist akelige dingen over vrouwen en homo's in.

Kan het anders? Is er een moderne theologie denkbaar die vruchtbaar en kritisch heen en weer wil gaan tussen onze moderne ervaring en van wat wij van God denken te weten? Een belangrijke notie hierbij is ons besef dat wij de eersten niet zijn die deze weg willen gaan. Een eerbiedwaardige traditie van moderne theologie ligt achter ons en het heeft goede zin om deze te verkennen en in het spoor daarvan stappen voorwaarts te zetten. Hiermee willen we een begin maken tijdens de volgende geruchtdag.

We hebben 'onze man in Leiden' Rick Benjamins, docent dogmatiek aldaar, gevraagd om ons 's ochtends iets te schetsen van de traditie en de verworvenheden van de moderne theologie, en meteen een paar voorstellen te doen voor de toekomst. Recentelijk heeft hij daarover een belangrijk boek geschreven. 's Middags zullen er de gebruikelijke workshops zijn, waaronder natuurlijk een 'meet and greet' met Rick. Maar ook is er een 'Van Gennep revisited' met Evert Jan de Wijer, met een toespitsing op het thema 'opstanding'. Hoe kijken we twintig jaar later naar zijn moderne cultuurtheologie? Onder het motto 'Modern bijbellezen' weegt

Annemarijke Spijkerboer zonder heksenwaag wat de gebroeders Ter Linden zoal vertellen in hun verhalen voor jong en oud. En Jan Offringa deinst er niet voor terug, mede naar aanleiding van zijn pas verschenen boek, het thema 'Geloof en twijfel' aan te snijden. Verkend wordt hoe een modern geloof eruit ziet dat de grote beeldenstorm heeft doorstaan en de twijfel integreert. Het pauzenummer wordt opgeluisterd door de quiz: Hoe verlicht ben jij?

Alle reden om op vrijdag 23 januari 2009 je licht op te steken op deze studiedag, en uit te treden uit de aan jezelf verschuldigde onmondigheid!

Studiedagcommissie West Op Goed Gerucht

Opgeven studiedag: vóór dinsdag 13 januari 2009
via Sylvia van Schaik, samvanschaik@pthu.nl,
tel. 0343 – 524 250
Conferentiecentrum Hydepark,
Dribergsestraatweg 50, 3941 ZX Doorn
Kosten: € 40 te voldoen bij aankomst (€ 20 voor studenten)

Column

De vader viert feest

'Iemand had twee zonen. De jongste van hen zei tegen zijn vader: 'Vader, geef mij het deel van uw bezit waarop ik recht heb.' De vader verdeelde zijn vermogen onder hen. Na enkele dagen verzilverde de jongste zoon zijn bezit en reisde af naar een ver land, waar hij een losbandig leven leidde en zijn vermogen verkwistte.'

Op een mooie augustusdag ontving hij tot zijn verbazing een brief van zijn oudste broer. In die brief stond: 'Luister, ik vind niet dat het mijn taak is om in wettische dienstbaarheid vol afkeuring te spreken en te oordelen over wie afgehaakt hebben, maar je bent wel op drift geraakt en in een ernstige geloofs- en gezagscrisis gekomen en door en door hedonistisch.

Kennelijk ben ik niet in staat geweest om een helder en getrouw getuigenis van de liefde van de vader over te

dragen. Het wordt tijd dat je weer terug komt. Vader wacht.'

De jongste zoon dacht: 'Ach, hij bedoelt het vast goed, maar wat een wijsneus. Zo is hij altijd geweest: zo serieus en zo verantwoordelijk en zo humorloos. Vader gaf mij het geld zonder moraliseren mee, achtervolgt mij niet met verwijten, verstaat de kunst los te laten. Mijn broer moest eens weten hoeveel ik aan vader denk, maar daar heb ik het ouderlijk huis toch niet voor nodig? Misschien denk ik in gedachten wel meer aan vader dan voorheen. Wat weet mijn broer nou eigenlijk van mij? Waarom zegt hij eerst dat hij niet wil afkeuren en oordelen, maar gebruikt dan wel van die grote woorden als hedonistisch en op drift geraakt? Begrijpt hij me wel? Als ik thuis zou komen, zou hij dan echt blij zijn? Kan hij zich in mij verplaatsen? Of

vecht hij ten diepste tegen iets in zichzelf? Waar komt toch zijn afkeuring vandaan? Begrijpt hij zichzelf wel? Hij is er toch niet voor verantwoordelijk om een 'helder getuigenis van vaders liefde over te dragen' (wat een vreemde zin trouwens!) Ik ben al overtuigd van vaders liefde en ik weet zeker dat vader een feestje viert op de dag dat ik terug kom.

Zo zat hij daar nog een tijdje te denken wat hij nou in vredesnaam moest met die merkwaardige brief van zijn broer. Die broer zou eigenlijk eens goed moeten gaan puberen en volwassen worden. Weet je wat, dacht de jongste zoon, ik ga terug naar huis, want ik kan vader toch moeilijk de hele dag met hem opgescheept laten zitten. Arme vader. Dat lijkt mij geen feest.

Aarnoud van der Deijl

Women in Ministry – Our Lives and Work

2^e internationale conferentie voor vrouwelijke vrijzinnig predikanten ten behoeve van ontmoeten, leren, delen, en het leggen van contacten voor doorgaande samenwerking en wederzijds support .

Nadat twee jaar gelden een eerste summerschool werd georganiseerd in Cluj (Roemenië), wordt door drie predikanten uit Noord-Amerika (*Unitarians and Universalists*), Nederland (*Remonstranten*) en Transsylvanië (*Christelijke Unitariërs*) nu een follow-up georganiseerd van **21 t/m 27 april** in de Johanneskerk te Amersfoort. De genoemde kerkgenootschappen werken al lange tijd samen op diverse gebieden.

Het programma zal bestaan uit presentaties over de eigen, zo verschillende werksituaties, en groepsgesprekken daarover. Daarnaast is er ruimte voor spirituele verdieping door dansmeditatie en het lopen van een labyrint. In de stilte is er gelegenheid voor eigen meditatie.

Op zondag 26 april bezoeken de deelnemers uit het buitenland kerkdiensten waarin de Nederlandse deelnemers voorgaan. Geschatte kosten: € 250,- tot € 300,-

Voor de liefhebbers is er een aanvullend, tweede deel van de conferentie, van 28 april t/m 2 mei: een bezoek aan Unitarische gemeenten (congregaties) in Transsylvanië, een bezoek aan kloosters in Moldavië, of een meer toeristische variant: kennismaken met Transsylvanië.

Voor nadere informatie en opgave:

Tina Geels, Remonstrants predikant, Geertekerk Utrecht, lid OGG: cm.geels@planet.nl

Greteke de Vries, Remonstrants predikant, combinatiegemeente Johanneskerk

(Doopsgezind / Remonstrant / VVP) Amersfoort: g.a.devries@planet.nl

Het aantal plaatsen is beperkt en de aanmelding sluit op 1 januari 2009.

Redactie

Ad Boogaard

Aarnoud van der Deijl

Iemke Epema

Lyonne Verschoor

Dick Vos

Coen Wessel

Redactieadres

Aarnoud van der Deijl

Meiveld 1

4388 MB Oost-Souburg

(0118) 785 702

Ontwerp en layout

Rob de Bree

SKANDALON
NON NOBIS SED POSTERIS

Colofon De nieuwsbrief 'Geruchten'
verschijnt driemaal per jaar

Een abonnement kost € 15,-
per kalenderjaar

Predikanten, kerkelijk werkers en
theologiestudenten kunnen zich
aansluiten bij Op Goed Gerucht via:
Dick Vos, dtvos@pthu.nl
(tevens voor adreswijzigingen)

www.opgoedgerucht.nl

Op Goed Gerucht

